

ביאורים

מהדורת אור עזיון

⁵⁹ מדע ההכרחיות - כאשר אדם רואה או שומע משהו, שנובע מדבר אחר, אף על פי שהוא אינו רואה אותו הוא חייב להאמין שהוא קיים, כמו שאומר הפתגם "אין עשן בלי אש" - גם כאשר לא רואים את האש אפשר לדעת שהיא קיימת בגלל העשן. וכך כאשר שומעים קול אדם מאחורי קיר, מוכרח הוא שיש אדם מאחורי אותו הקיר אף על פי שכרגע לא רואים אלא קיר.

⁶⁰ יותר מכך, כאשר אנו רואים בהמה שמכניסה אוכל לתוך פיה ולאחר פרק זמן היא מוציאה פסולת, ברור הוא שפעלו כאן ארבעה כוחות שבלעדיהם הבהמה אינה יכולה לאכול ולהוציא פסולת, ואלו הם: א. הכח המושך את האוכל פנימה. ב. הכח המחזיק את האוכל עד שהוא מתעכל. ג. הכח המעכל את המזון ומעבד אותו. ד. הכח הפולט את הפסולת החוצה. מכיון שכוחות אלו הכרחיים להשלמת תהליך האכילה ועיבוד המזון, כאשר רואים את תוצאות התהליך מוכרחים להאמין בקיומם.

⁶¹ ישנם מקרים בהם נצטרך להמציא תיאוריה על מנת לפרש דברים שאנו רואים במציאות, למשל אנו רואים שהירח עולה ושוקע בזמנים שונים ביום ובלילה, לפעמים נע במסלול קצר ולפעמים במסלול ארוך, והוא עובר בעשרים ושמונה תחנות ברקיע, אך לפעמים הוא מגיע מהר ולפעמים לאט, ואם היתה לו רק צורת תנועה אחת הוא לא היה יכול לשנות את מסלולו. העובדה שהירח עובר במסלולים שונים מלמדת שמופעלים עליו הרבה כוחות, זאת אומרת שהוא אינו מושפע מגלגל אחד בלבד אלא מכמה גלגלים. אל החישוב הזה נוכל להגיע רק על ידי מלאכת ההנדסה. מלאכת ההנדסה מורה לנו תחילה את הנקודות וקווים, ולאחר מכן את התבניות המורכבות יותר - משולש, מרובע, עיגול וכו', ובהמשך מלמדת אותנו לבנות משפטים ולבדוק אלו מהם אמיתיים ואלו מוטעים. על ידי המלאכה הזאת אנו יכולים לדעת איך הגלגלים נראים אף על פי שהם נמצאים במרחק עצום מאיתנו.

⁶² על ידי המומחיות במלאכת ההנדסה (מה הבעיה עם זה, זו הכוונה) אנו יודעים שתנועת הירח מורכבת מארבע תנועות, ואנו חייבים להאמין שהתנועות האלו באמת מתבצעות כך על ידי הגלגלים, מפני שאין לירח אפשרות אחרת להסתובב כך.

לב הדברים

התחושה שלנו תמיד נותנת מקום רב יותר למציאות שניצבת מול עינינו. מה שרוקק מהעין רחוק מהלב, ואת המסקנות השכליות שאפשר להסיק ממה שעיינינו רואות - אנו נוטים לזנוח. המציאות החושית ניצבת במלוא עצמתה כנגדנו ומושכת אותנו חזק. הדמיון, שבו עסקנו אתמול, מרחיב ומעצים את המציאות ונותן לה חיווק נוסף. לדוגמה - אדם יכול לנסוע במהירות מופרזת למרות שהוא יודע שהדבר מסוכן, אך לעיתים סרטון קצרצר שבו ייחשף למראות קשים ישנה את צורת נהיגתו בצורה דרסטית.

כנגד המציאות הנגלית עומד השכל - ההיגיון. ההיגיון מלמד אותנו להביט אל עומק התהליכים ולהבין שמאחורי מה שאנו רואים מסתתרים גורמים נוספים.

השכל אינו 'צועק' את דברו. כדי להשתמש בו נדרש עמל של חשיבה וניתוח, ובלא שנתאמץ אנו עלולים לפספס את המידע שהוא נותן לנו. לכן נדמה שמה שאנו רואים בעיניים זו האמת המוחלטת ביותר. לעומת זאת, דבר שאיננו רואים - מציאותו מוטלת בספק.

מצד האמת - אין הבדל גדול. גם מה שאנו רואים בעיניים יכול להתברר כאחיות עיניים, וגם מה שהוכחנו בשכלנו יכול להתברר כטעות. כפי שכתבנו לעיל (ראה יום - ט' אדר א'), כל הכוחות שיש בנו המספקים לנו מידע - הן החושים והן ההיגיון - הם מאת הקב"ה, ועלינו להשתמש בהם ולסמוך עליהם. זהו תפקידו של האדם - להצליח להתעלות מה'רעש' שמחוללת המציאות ולהקשיב לקולו הפנימי שלוחש על לבו.

מדוע המציאות חזקה יותר מהשכל?

הרב קוק, בספרו אורות הקודש, מסביר שלאדם יש נטייה לחשוב שהחומר הוא ממשי ואילו הקודש, העולם הרוחני, חסר מציאות [אורות הקודש ב עמוד שח]. בדרך דומה אפשר להסביר גם כאן - לאדם קשה להתרומם מהמציאות החומרית. מציאות זו הוא מכיר היטב, מלידתו. הוא חש בה בשיא העצמה. לעומת זאת, העולם הרוחני הולך ומתפתח באדם עם בגרותו. עולם זה נדמה לו שברירי, בלא חוקים יציבים.

הרב קוק מלמד אותנו שההפך הוא הנכון. עולם החומר הוא בר שינוי. לעומת זאת - העולם השכלי, הרוחני - חזק ונצחי יותר. ככול שאנו עולים לעולם רוחני גבוה יותר, כך מציאותו קרובה יותר לבורא עולם - מקור החיים, ויציבותו וממשיותו מתחזקת.

הראיות מן המדע

⁵⁹ אבל ההכרחיים מהמדעים פאָשר ישיג חושנו בדברים אחרים עמו, אנו חייבים שִנְאָמִין בהם כלם בין שיהיו מֵעַט או הרבה, מִפְּנֵי שְׁלֵא הַתְקִים הַמוּחֵשׁ הוּא כִּי אִם בְּהֶם וְאֶפְשֶׁר שִׁיְהִי אֶחָד וְאֶפְשֶׁר שִׁיְהִיו שְׁנַיִם או שלשה או ארבעה או יותר מִזֶּה וְאֶפְלוּ הַגִּיעוּ אֶל מֵה שֶׁהִגִּיעוּ, מִפְּנֵי שְׁאֵי אֶפְשֶׁר בְּלִתִּי הַמוּחֵשׁ הוּא וְאֵי אֶפְשֶׁר בְּלַעֲדֵיהֶם כְּלָם. וְהָאֶחָד מֵהֶם כִּי כִּשְׁאֲנַחְנוּ רֹאִים עֵשֶׁן שִנְאָמִין מְצִיאוֹת הָאֵשׁ בְּמְצִיאוֹת הָעֵשָׁן, כִּי לֹא יִתֵּם⁶⁰ זֶה כִּי אִם בְּזֶה. וְכֵן כִּפְּאֶשֶׁר נִשְׁמַע קוֹל אָדָם מֵאֲחוֹרֵי הַפְּרָגוֹד או מֵאֲחוֹרֵי הַכְּתָל, אֲנַחְנוּ חֲיִבִּים שִנְאָמִין בְּמְצִיאוֹתוֹ, מִפְּנֵי שְׁלֵא יִהְיֶה קוֹל אָדָם כִּי אִם מֵאָדָם נִמְצָא.⁶⁰ אֲבָל מֵה שִׁיּוֹסִיף עַל הָאֶחָד כְּמוֹ שְׁאֲנוּ רֹאִים הַמְּזוּן וְכֵן בְּטָן בְּעַל חֵי מְגִשֶׁם וְתִצָּא הַפְּסֻלָּת מִמֶּנּוּ; וְאִם לֹא נִאֲמִין בְּאַרְבָּעָה דְּבָרִים לֹא יִשְׁלַם מֵה שֶׁהִשִּׁיגוּ חוֹשִׁינוּ, וְהוּא שִׁישׁ בְּהֶם כִּחַ מוֹשֵׁף הַמְּזוּן לִפְנֵים וְכִחַ מְחִזֵּק בּוֹ עַד שִׁיתְבַּשְׁלֵׁ, וְכִחַ שִׁמְעֵפֶל אוֹתוֹ, וְכִחַ דוֹחָה פְּסֻלָּתוֹ בּוֹ נְדָחָה חוּץ. וְכִפְּאֶשֶׁר יִהְיֶה הַמוּחֵשׁ לֹא יִתֵּם כִּי אִם בְּאֶלּוֹ הָאַרְבָּעָה צְרִיף שִנְאָמִין שֶׁאַרְבָּעָתָם אָמְתוּ.⁶¹ וְאֶפְשֶׁר שְׁלֵא תִשְׁלַם לָנוּ אֲמוּנָת מֵה שִנְאָמִין עַד שִנְחַדֵּשׁ לוֹ מְלֵאכָה שֶׁתִּאֲמַתְהוּ לָנוּ, וְאֶפְשֶׁר שֶׁנִּצְטַרְף לְמְלֵאכֹת רְבוֹת, וְכִפְּאֶשֶׁר יִתְאֲמַת שֶׁהַדְּבָר הוּא הַמוּחֵשׁ נִתְּלָה בְּהֶם אֲנוּ חֲיִבִּים שֶׁנִּחְשָׁב אוֹתָם כְּלָם אָמְת עַד שִׁיתְקִים הַמוּחֵשׁ הוּא. וְזֶה כִּפְּאֶשֶׁר נִרְאָה הֵיִרַח מֵאִיר עַל הָאָרֶץ וְהוּא בָּא בְּעֵתִים שׁוֹנִים מִיּוֹם וּמִלֵּילָה, וְעַם זֶה הוֹלֵךְ הַלִּיכָה אֶרְפָּה וְהַלִּיכָה קְצָרָה, כִּפְּאֶשֶׁר יִקְצַר עֵתִים לְהִגִּיעַ אֶל אַחַת הַמְּחֻנּוֹת הַשְּׁמֶנֶה וְעוֹשִׂרִים אֶשֶׁר הַשְּׁגוּמִים וְקָרָאנוּ לָהֶם שְׁמוֹת, וְיִמְשֹׁף עֵתִים וְיַעֲבֹר אוֹתָם. וְעַם זֶה אֲנוּ רֹאִים אוֹתוֹ פְּעַם הוֹלֵךְ בְּנֶגֶב וּפְעַם בְּצָפוֹן, וְנִדְעַ מִזֶּה כִּי אִם הֵיִתָּה לוֹ תְּנוּעָה אַחַת בְּלִבָּד לֹא הֵיִתָּה מִתְּחַלְפֹת הַלִּיכָתוֹ וְרַחְבּוֹ. וְרִאֲוִיתָנוּ הַתְּחַלְפּוֹתוֹ מְחִיב שִׁישׁ לוֹ תְּנוּעוֹת רְבוֹת, וְשֶׁהַתְּנוּעוֹת הַרְבוֹת לֹא תִהְיֶינָה כִּי אִם מְגִשְׁמִים רְבִים,⁶² מִפְּנֵי שֶׁהִגְשֶׁם הָאֶחָד לֹא יִנוּעַ בְּעֵת אַחַת שְׁתֵּי תְּנוּעוֹת מִתְּחַלְפּוֹת,⁶² כִּל שֶׁכֵּן שְׁלֵשׁ או ארבע. וְשֶׁהִגְשְׁמִים הַרְבִּים הַשְּׁוִים בְּצִוְרָתָם פּוֹסְקִים קְצָתָם אֶת קְצָתָם,⁶² וְלִכֵּן הַתְּנוּעוֹת יִחְסְרוּ קְצָתָם מְקְצָתָם או יִסִּיפוּ עָלָיו, וְשֶׁזֶה לֹא יִתְאֲמַת לָנוּ כִּי אִם כְּמְלֵאכֶת הַשְּׁעוֹר שֶׁנִּקְרָאת הַנְּדִסָּה. וְהִיא תִרְאָה אוֹתָם לָנוּ נְכֻסִים בְּצוֹרָה עַל דְּרָף הַהַרְכָּבָה, אַחַר שֶׁנִּעֲמַד עַל הַפְּשׁוֹט מֵהֶם וְהִתְעַסְקָנוּ לְדַעַת הַצּוֹרוֹת הַפְּשׁוֹטוֹת, אַחַר הַנְּקֻדוֹת וְהַקְּוִים, עַד שִׁיִּדְעֵנוּ הַצּוֹרָה הַמְּשֻׁלְשֶׁת וְהַמְּרִבְעַת וְהַעֲגֻלָּה וְהַנְּכַנְסֶת וְהַפְּשׁוּטָה וְהַפּוֹסְקָת, עַד שֶׁהִגְעֵנוּ לִידְעַת הַצּוֹרָה הַפּוֹסְקָת וְהַמְּתַבְרֵר מִחֻלְקִיָּה, וְהוּא שֶׁמִּתְבַּטֵּל, עַד שִׁיִּדְעֵנוּ כִּי צוֹרוֹת הַגִּלְגָּלִים כְּדוֹרִיּוֹת או עֲגֻלוֹת וּמְקְצָתָם בְּתוֹךְ קְצָתָם.⁶² וְבִהַשְּׁלֵמַת הַמְּלֵאכֹת הָאֵלָה יִתְבַּרֵּר לָנוּ כִּי הַלִּיכַת הֵיִרַח מְרַכֵּב מֵאַרְבָּעָה תְּנוּעוֹת, וְצְרִיף שִנְאָמִין כִּי אֵלָה הַמְּלֵאכֹת אָמְת, מִפְּנֵי שְׁלֵא תִתֵּם לָנוּ אֲמוּנָת הַתְּחַלְפּוֹת הַלִּיכָתוֹ עַל הַחֹק הַטְּבָעִי⁶² כִּי אִם בְּהֶם.

שִׁיְהִיו - המסקנות הנובעות מן החוש. לא יתם - לא תיתכן השלמת מציאותם. שִׁיתְבַּשְׁל - יתעכל. מְגִשְׁמִים רְבִים - מושפע מכמה גורמים וכוחות. מִתְּחַלְפּוֹת - שונות. פּוֹסְקִים קְצָתָם אֶת קְצָתָם - מפסיקים ומתגברים זה על זה. עַל הַחֹק הַטְּבָעִי - בדרך הטבע.

ביאורים

מהדורת אור עציון

⁶³ אמנם הוכחנו שישנו מדע הכרחי, אך לא כל דבר שאנשים אומרים על מנת להסביר תופעה מסוימת הוא אמתי. בבביל לדעת היכן נמצאת האמת מביא רבנו כמה כלים על מנת לבדוק מהי הידיעה האמיתית ומהי הידיעה השקרית.

⁶⁴ כאשר אדם אומר: 'אני סובר שדעה מסוימת היא אמת על מנת שלא לבטל רושם מוחש', צריך לבדוק האם ללא אותה דעה אותו המוחש באמת יתבטל, או שהוא אומר כך על מנת שנקבל את דעתו. למשל, יש הטוענים שבביל החלב נראה לבן מפני שפעם היתה השמש עוברת שם, אולם ניתן להסביר זאת בדרכים אחרות - אולי ישנם שם אדים העולים ממקום כלשהו שבווערת בו אש ואתם אנו רואים, או שישנו שם קירוש של כוכבים קטנים, וכן ניתן לתרץ תירוצים אחרים, וכיוון שניתן להסביר זאת בדרך אחרת לא חייבים לקבל את דעתם.

⁶⁵ כמו כן, כשאדם אומר: 'אני מחזיק בדעה פלונית בכדי שלא לבטל מושכל מסויים', יש לעיין ולראות האם אותו מושכל יתבטל אם אותה דעה לא תתקיים. למשל, ישנם אנשים האומרים שהגלגלים העשויים מאש נמצאים באמצע השמים מפני שכל דבר חשוב נמצא באמצע, וכדור הארץ נמצא מתחת לגלגלים, ולכן חייבים לומר שיש עוד כדור הארץ אחר מעל הגלגלים שבביל שגלגל האש היה באמצע, ומכאן הם מסיקים שיש עוד עולם חוץ משלנו. רבנו נוקט שהגלגלים עשויים מאש, וכך סוברים גם הרד"ק (ישיעה מ, יב) ורבנו בחיי (חובת הלבבות, שער הייחוד פרק ו), בשונה מהרבה מאוד פילוסופים וראשונים, ובראשם אריסטו והרמב"ם, שהאמינו שהגלגלים עשויים מחומר חמישי (הנוסף לארבעת היסודות שמהם בנוי העולם - מים, אוויר, אש ועפר, כמו שהובא בהקדמה) שנקרא אית'ר.

⁶⁶ דעתם של אותם אנשים נבעה מההנחה שכל דבר חשוב נמצא באמצע ושהגלגלים הם הדבר החשוב ביותר, אולם ניתן לומר שלא הגלגלים חשובים אלא האדם, ולכן האדם הוא זה שנמצא באמצע, ואם כך כדור הארץ שוכן באמצע היקום, ועל ידי סבא זו בטלה דעתם. העובדה שהאדם הוא הנברא החשוב ביותר וכל היקום נברא בשבילו מופיעה גם בגמרא (ברכות לב:): "אמר לה הקדוש ברוך הוא: י"ב מזלות בראתי בריקיע, ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלושים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלושים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלושים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלושים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלושים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלוש מאות ושישים וחמישים אלפי ריבוא כוכבים כנגד ימות החמה, וכולן לא בראתי אלא בשבילך".

⁶⁷ ישנם אנשים אחרים המחזיקים בדעה מסוימת מתוך השוואה למוחש אחד, אולם אם נקבל את דעתם היא יתבטל לנו מוחש אחר, כגון: תלם וחבריו הפילוסופים שקבעו שהעולם נוצר מן המים, מפאת העובדה שכל עולם החי עשוי מלחות שהרי יצירתם של האדם ובעלי החיים היא מסיפת זרע שהיא נוזל, ורוב העולם הוא מים, ואם כל העולם בנוי ועשוי מנוזל, מן הסתם הוא גם נוצר מנוזל. רבנו שולל דעה זאת מפני שהיא סותרת מוחש אחר - הרי הנוזל לא מסוגל לעמוד ולהתעצב למשהו מוצק, וגם שמו - נוזל - מעיד עליו שהוא אינו יכול להתגבש לדבר מוצק. לכן לא יתכן לומר שהעולם נברא מנוזלים, מפני שמול העובדה שכל דבר בעולם החי עשוי מנוזלים, עומדת עובדה חזקה יותר שהנוזל, במצב הצבירה בו הוא נמצא, אינו מסוגל להתגבש לכדי עצם יציב ועומד.

⁶⁸ ישנם אנשים המאמינים בדעה מסוימת מתוך השוואה למוחש, אלא שמקצת דבריהם סותרים זה את זה. למשל, יש הסוברים שהגדרתו של המושג "טוב" היא - כל דבר שמהנה את האדם, אך הם אינם מבינים שדבר זה לא יתכן מפני שהריגתם משמחת את אויביהם כשם שהם נהנים כשאויביהם נהרגים, ואם גם הדבר הרע - הריגתם - נופל תחת הגדרת הטוב, שהרי הוא מהנה את אויביהם, וזה דבר המנוגד להגיון.

⁶⁹ ישנם אנשים אחרים המחזיקים בדעה פלונית מפאת סיבה מסוימת, אך כשמתכלים על אותה הסיבה היא מחייבת דברים נוספים שהם אינם מאמינים בהם ואם כן בטלה אמונתם. למשל, אנשים אינם מאמינים שהעולם נברא אלא סוברים שהוא קדמון מפני שהם מאמינים רק במה שהם מרגישים על ידי חמשת החושים שלהם, אלא שדעה זו עצמה סותרת את קדמות העולם, מפני שלא ניתן לחוש את הקדמות באמצעות החושים אלא באמצעות האמונה שהיא דבר רוחני ולא פיזי.

⁷⁰ ישנם אנשים שאומרים דבר מסוים בכדי שהוא לא יסתור אמונה אחרת, אך על ידי אמונה זו הם סותרים דבר בסיסי אחר, כגון, כאלה שמתחמקים מלומר שה' לא יכול להחזיר את היום שעבר, ועל ידי זה הם מגיעים לדעות גרועות הרבה יותר.

⁷¹ רבנו מסכם: ישנן חמש בחינות שהמדע ההכרחי צריך לעמוד בהן, וזאת בנוסף לבחינת המוחש והמושכל על פי מה שאמרנו לפני כן - חקירה עד תום, וראית הדברים בעיניים מצאיאותיות ללא דמיונות. סך הכל ישנן שבע בחינות שיש לערוך על מנת לוודא אם דעה מסוימת היא אמיתית או שקרית. באותם כלים יש לבחון גם את המסורת בכדי לאמת אותה אלא שאין זה המקום לכך.

מפסדי המדע

⁶³ ויכין שבארנו איך יהיה המדע ההכרחי, צריך שנזכיר מה שישמרהו מן ההפסד, והוא שרוב מחלוקות בני אדם והתחלפות ראייתיהם בו וממנו. ⁶⁴ ונאמר כשיאמר אומר האמנותי בכך שלא אבטל המוחש, אנו חייבין לעין שמוחש יתקיים בזולת מה שהאמין בו, ואם הוא כן, מה שהאמין בו בטל. וזה כמי שהאמין פי החגורה בעבור שרואים מלבנתה שיהיה עליה סבוב גלגל השמש מקדם, וכאשר יבחנו דבריו נמצא זולתן אפשר, והוא שיהיה זה איד עולה מחלק אישי עומד, או כוכבים קטנים נקבצים, או זולת זה, ויתבטל מה שאמר. ⁶⁵ ואם יאמר אומר האמנותי כך שלא אבטל המשקל, אנו חייבין לעין אם המשקל הוא יתחייב בזולת מה שהאמין בו, בטלה אמונתו. וזה כמי שחשב שיש ארץ אחרת זולת זאת, וראיתם על זה שתהיה האש באמצע, כי כל דבר חשוב שמוחש באמצע. ⁶⁶ וכבר התיישר לנו שנחשב זה לאדם השוכן בארץ אשר הוא באמצע הכל, ובטל מה שחייבוהו עצמם בו. ⁶⁷ וכשיאמר אומר האמנותי בכך הקשה על המוחש, והיתה האמונה היא מפסדת מוחש אחר, נדון בגדול שבשני המוחשים, כמו שחשבו כי הדברים כלם הוחלו מן הפנים כי בעלי חיים מייסוד לח, ועצבו מה שהם רואים אותו מהגרת הפנים מהתוכו לא יתכן שיהיה שרש כי לא יעמוד בעצמו, וכאשר נפגשים בהבאת הראיה כמו אלה השנים הגדול שבהם יותר ראוי לראיה. ⁶⁸ וכאשר יאמר אומר האמנותי כך הקשה על המוחש, יהיה קצת מאמרו סותר את קצתו מאמרו שקר. כמאמר אשר חשבו כי הטוב הוא כל מה שהוא ערב לנו מפני שקף הם חשים, ואינם זוכרים שהריגתם תערב לשונאיהם כאשר הריגת שונאיהם תערב להם, ויהיה טוב ורע יחד דבר שסותר זה את זה. ⁶⁹ וכשיאמר אומר האמנותי כך לעלת כך ודקדקנו העלה היא ומצאנו אותה מחייבת דבר אחר איננו מאמין בו כבר בטלה, כמאמר אנשי הקדמות האמינו כי הדברים קדומים, מפני שאין אנו מאמינים אלא במה שהשיגוהו חושינו, ואשר אין מאמינים כי אם במה שהשיגוהו חושיהם ימנעם שיאמינו כי הדברים קדמונים, כי אי אפשר שיחושו הקדמון בקדמותו. ⁷⁰ וכן אם יאמר אומר האמנותי כך לעלה כך, ותמצאהו שנקנס ביותר קשה ממה שברח ממנו, כאשר ברח קצת המיחדים מאמור שאינו יכול על השבת אתמול, נקנס במה שהוא יותר רע לספר עליו מה שהוא הבל, וכאשר אני עתיד לזכור במאמר השני. ⁷¹ ואנחנו עתה כאשר נדרש קיום אמתת מדע ההכרחי, נשמרה מחמשה הענינים האלה המפסידים אותו. והוא שלא תגזר בזולתו אמתת המוחש, ולא תגזר בזולתו אמתת הידוע. ולא שיהיה מפסיד אמתת אחרת, ושלא יסתור קצתו, כל שכן שיפנס ביתר רע ממה שברח ממנו. וזה אחרי שמירת המוחש והמשקל ברגילות אשר זכרנו. והיה שבועה ענינים עם המתון על מלאכת העיון עד השלמותה תצא לנו האמת. וכשבא זולתנו להביא לנו ראיה במדע ההכרחי, נבחין דבריו באלה השבעה, וכאשר יבחן במבחן וישקל במאזנים יהיה אמת גם כן מקבל. וכן נשתמש בהם בעניני ההגדה הנאמנת, רוצה לומר ספרי הנביאים, אך אין זה מקום לבאר בו כל אופניהם, וכבר בארתי מזה קצת נרחב בפתיחת פרוש התורה.

בזולת - בלי. **החגורה** - 'שביל החלב' (רצועה של כוכבים בשמים). **מלבנתה** - האור הבוקע ממנה. **סבוב גלגל השמש** - מסלול התנועה של השמש. **זולתן אפשר** - אפשר לבאר באופנים אחרים. **אישי** - לשון אש. **האש** - של השמש ומערכות הכוכבים. **דבר חשוב** - אותם אנשים חשבו שגלגל הכוכבים הוא החשוב ביותר. **שנחשב וכו'** - האדם הוא הבריאה החשובה ביותר. **הקשה** - מהשוואה. **מפסדת** - סותרת. **בגדול** - בראיה הטובה יותר. **הוחלו** - תחילת בריאתם. **מהגרת** - נזילותם. **שרש** - יסוד למוצק. **לעלת כך** - מסיבה מסוימת. **ואשר** - ומכיוון. **אי אפשר** - (ראה פירוש אור עציון). **שנכנס ביותר קשה** - שהסיק מסקנה פחות הגיונית. **שאינו יכול** - (ראה פירוש אור עציון). **תגזר בזולתו וכו'** - שאפשר להסביר את המוחש באופן אחר. **הידוע** - ידיעה שכלית.

ביאורים

72- ו- מעלות העיון והחקירה

מהדורת אור עציון

איך אפשר לומר שיש חובה לעיין ולחקור ולהאמין לפי מסקנות החקירה, הלא הדבר עלול להביא לידי כפירה ואפיקורסות כפי שחושב ההמון? שאלה זו קיימת רק בקרב עמי הארצות שהם אנשים שטחיים ואינם רגילים לחשוב ולכן הם מאמינים בכל מיני דברים מוזרים ולא נכונים, למשל - שכל אדם שהולך להודו מעשיר או שליכוי הירח נגרם על ידי תנין הבולע אותו, וכמו שאנשי ערב חושבים שמי שגמלו לא נשחט על קברו יצטרך ללכת רגלי כאשר יקום לתחיה, ועוד דברים המעוררים גיחוך.

⁷³ ואם יאמר אדם, הרי חז"ל הזהירו אותנו שלא לעיין, ובמיוחד לא בראשית הזמן ובראשית המקום, כמו שכתוב (חגיגה יא): "כל המסתכל בארבע דברים רתוי לו כאילו לא בא לעולם - מה למטה, מה למעלה, מה לפניו ומה לאחור". נענה לו שלא יתכן שהקדוש ברוך הוא ימנע מאיתנו לעיין, כפי שהנביא אומר (ישעיה מ, כא): "הלא תדעו, הלא תשמעו, הלא תגד מראש לכם, הלא הבינותם מוסדות הארץ", מפסוק זה אנו למדים שהאדם צריך לסמוך על המסורת הישנה - "הלא תגד מראש לכם", ומצד שני מוטל עליו גם חיוב לעיין ולחקור - "הלא הבינותם מוסדי ארץ". וכן אמר אליהו לאיוב ושלשת חבריו (איוב לד, ג): "משפט נבחרה לנו, נדעה בינינו מה טוב". בספר איוב ישנם עוד דימויים רבים בין החברים על נושא זה.

⁷⁴ מפסוקים אלו רואים שצריך לעיין, אבל אל לנו לעשות זאת בכוח שכלנו בלבד אלא עלינו להיעזר בספרי הנביאים וחכמים שהם עמודי התווך שלנו, משום שעל ידם נישמר מלהגיע לידי טעות שאנו עלולים להכשל בה אם נעיין רק על ידי שכלנו. ועוד, אם נסמוך רק על עיוננו ולא על דברי הנביאים, כל עוד לא נגיע למסקנה, נשאר תלושים ללא אמונה ודרך, ואפילו אם העיון יביא אותנו לאמונה, אין לנו בטחון שלא נטעה ונסור ממנה.

⁷⁵ אנו מועינים בשורשי אמונתנו משתי סיבות: א. בכדי לאמת את התורה ולדעת אותה בידיעה ברורה, ולא רק באמונה תמימה. ב. בכדי שנוכל להשיב תשובות לכל מי שישאל אותנו שאלות אמוניות.

⁷⁶ ה' מסר לנו את הבסיס של היהדות על ידי הנביאים, לאחר שאימת לנו את נבואתם על ידי אותות ומופתים, והודיע לנו שכאשר נעיין בשכלנו נגיע לאותה מסקנה שאותה מסרו לנו הנביאים, ובנוסף הבטיח לנו ד' שלא יתכן שלחולקים עלינו תהיה הוכחה ברורה נגד דתנו. אפשר לסמוך על הבטחה זו, מפני שה' הוא זה שברא את העולם על כל יצוריו, ולא יתכן שיציר כפיו של ה' יסתור את דתו.

⁷⁷ ועל כך אמר הנביא ישעיה (מד, ו): "כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות, אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים" ובפסוק זה כלולים עקרי האמונה: שהעולם אינו קדמון אלא מחדש, וה' הוא בוראו, ואין כח נוסף השולט בעולם. וממשיך לומר לנו שלא נחשוב שה' יעזוב אותנו, על כך אמר ישעיה (שם ז): "ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבואנה יגידו למו" וההסבר הוא: מי יכול לקרא את הדורות מראש כמוני, ואם יש אחד כזה שיבא לפני ויערוך את דבריו, ומי יגיד לי את מה שאני רוצה לעשות - לגאול את עם ישראל ולהניח אותו על אדמתו, והאותות והמופתים שיגיעו בעתיד הם יגידו להם מי הוא האל השולט. (זהו אחד הפירושים של משומי עם עולם)

הנמנים
מלחקור

ו-⁷² ואם יאמר אומר איך נשים עלינו לדיון העיון בידיעות ודקדוקים עד אשר נאמין אותם כפי מה שיתבררו במלאכת השעור ויתישבו, והעם מרחיקים המלאכה הזאת עד שהם אומרים שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפיקורסות? נאמר כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ שבהם, כאשר סוברים עמי הארץ שבעיר הזאת כי כל מי שהוא הולך אל ארץ הדו יעשיר. וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעירנו שהם סוברים שדבר שהוא דומה לתנין בולע הירח ונקדר. וכאשר אומרים על קצת עמי הארץ שבערב שהם סוברים שמי שמת מהם ולא ישחטו גמלו על קברו יביאוהו ליום הדיון רגלי. והרבה כזה ממה שראוי לשתק עליו. ⁷³ ואם יאמר אומר הנה חכמי ישראל הזהירו מזה, ובלבד העיון בתחלת הזמן ותחלת המקום, כאמרום כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם; מה למעלה מה למטה, מה לפניו ומה לאחור (חגיגה יא). נאמר ונעזר באלהים כי העיון האמתי לא יתכן שיקנעוהו ממנו, ויוצרונו כבר צוה בו עם ההגדה הנאמנת, כאמרו (ישעיה מ, כא): הלא תדעו הלא תשמעו הלא תגד מראש לכם הלא הבינותם מוסדות הארץ. ואמרו החסידים קצתם לקצתם (איוב לד, ד): משפט נבחרה לנו נדעה בינינו מה טוב. וכאשר יש לחמשת האנשים בזה, רוצה לומר איוב וחבריו מאמרים נרחבים. ⁷⁴ אבל מנעו שנגעזב ספרי הנביאים לצד ושנסמך על מה שייצא לכל אחד ואחד בעדת עצמו בהעלותו על דעתו התחלות הזמן והמקום, כי כל המעיין מן הצד הזה אפשר שימצא ואפשר שיטעה, ועד שימצא יהיה בלא דת, ואם ימצא הדת יחזיק בה לא יבטח מהעתקתו ממנה בספק שיעמד לפניו ויפסיד עליו אמונתו, ונאנחנו פלנו מספיקים שהעושה זה חוטא, אם הוא בעל עיון, אבל אנחנו קהל בני ישראל חוקרים ומעינים על דרך זולת זו, שהוא מה שאני עתיד לזכרו ולבאר בעזרת ה'.

חקירה ונבואה

⁷⁵ דע אלהים יישרך האישי המעיין בספר הזה, כי אנחנו חוקרים ומעינים בעניני תורתנו בשני ענינים. האחד מהם שיתברר אצלנו בפעל מה שידענו מנביאי האלהים במדע, והשני שנשיב על כל מי שטוען עלינו בדבר מדברי תורתנו; ⁷⁶ והוא שאלהינו יתברר חיבנו כל מה שאנו צריכים אליו מענין תורתנו על ידי נביאי, אחר שאמת להם הנבואה אצלנו באותות ובמופתים, וצנו שנאמין בענינים ההם ונשמרם. והודיענו כי כאשר נעין ונחקר יצא לנו הברור השלם בכל שער כאשר הודיענו על יד נביאי. והבטיחנו כי לא יתכן שיהיה לכופרים עלינו טענה בתורתנו ולא ראיה למספקים באמונתנו. ⁷⁷ והוא באמרו כמה שהגיד לנו מן הדברים פלם שהם מוחלים והוא הבורא את התחלתם והוא אחד אין שפתו לו, כאמרו (ישעיה מד, ו): כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. ואמר אחריו כמה שצוה בו והזהירנו ממנו והגיד אותה לנו שהוא היה והוא יהיה כאמרו (שם שם, ז): ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבואנה יגידו למו.

לדיון - לחובה. השעור - בדייקנות. המלאכה הזאת - החקירה בעניני אמונה. רגלי - ברגליו. ובלבד - במיוחד. הזמן - קודם בריאת העולם. למעלה - מעל השמים. לפנים - קודם הבריאה. ההגדה הנאמנת - בדברי הנביאים. מנעו - מה שציוו חז"ל, להתרחק מלחקור. מן הצד הזה - באופן זה של חקירה שכלית בלא עיון בדברי הנביאים וחז"ל. לא יבטח - אין לו ביטחון. במדע - בשכל. מוחלים - לשון התחלה, נבראים.

לעילוי נשמת מו"ר הרב צבי יהודה בן מרן
הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

ביאורים

⁷⁸ לאחר מכן הפיג ה' את פחדינו והבטיח לנו שאף אחד לא יצליח לטעון טענה או להוכיח הוכחה הסותרת את האמונה, כפי שכתוב (שם ח): "אל תפחדו ואל תרהו, הלא מאז השמעתיו והגדתי, ואתם עדי, היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי". תחילת הפסוק - "אל תפחדו" - מדברת על פחד פיזי ואומרת שאל לנו לפחד מן העמים שהם רבים וחזקים מאתנו, שהרי מובן המילה 'פחד' הוא פחד פיזי מאויב כמו שנאמר (ישעיה נא, יג): "ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק"; והמלים: "ואל תרהו" כוונתן "אל תראו" שהרי האותיות ה' ו-א' מתחלפות, ומשמעותן היא פחד רוחני - אל לנו לפחד מהוכחותיהם, כמו שנאמר (יחזקאל ב, ו): "מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת", וכן כתוב (שמות ט, כ): "הירא את דבר ה'".

⁷⁹ והפסוק ממשיך "הלא מאז השמעתיו" - את המאורעות שיבואו, "הגדתי" - את הדברים שהיו בעבר, כמו שנאמר (ישעיה מא, כב): "הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד". "ואתם עדי" - רומז לכל הניסים והמופתים שראו ישראל בעבר - במצרים, במדבר, במעמד הר סיני ובכניסה לארץ וכו'.

⁸⁰ ניסי בני ישראל

לבני ישראל, מיום היותם לעם, נעשו ניסים רבים שכל אחד מהם נראה יותר גדול מהשני, אלא שנס המן הוא הנס הגדול ביותר (גם הראב"ע כתב כך בפרשת המן, וכן כתב הרמב"ן שם שהוא נס גדול כמו מעשה בראשית משום שכאן יצר ה' בריאה חדשה, בניגוד לשליו שלגביו הנס היה הבאתו ממקום למקום), משום שאף על פי ששאר הניסים היו גדולים הם נעשו באופן מקומי ומצומצם, מה שאין כן המן שירד במשך ארבעים שנה לשני מליון בני אדם - 600,000 גברים וכמספר הזה גם נשים, ובכל משפחה היה לפחות ילד אחד, וכולם אכלו רק מהמן.

⁸¹ לא יתכן להסביר את ירידת המן באופן טבעי, כי אילו היתה יכולה להיות איזו שהיא תחבולה בעניין הזה, היו הפילוסופים, שהיו חכמים, משתמשים גם הם באותה תחבולה כדי לפרנס את משפחותיהם ותלמידיהם ללא עבודה או עזרה מהזולת כדי שיהיו פנויים ללימוד החכמה.

⁸² והראיה לנכונותו של סיפור המן היא, שבני ישראל היו עם קשה עורף והקשו על כל דבר קושיות, כפי שניתן לראות מן הסיפורים המופיעים בתורה, ולא יתכן שהיו מסכימים לומר שקרו להם הניסים הגדולים אם הם לא היו ולא נבראו. וגם אם נאמר שהם שיקרו, מדוע ילדיהם לא הכחישו את דבריהם ולא אמרו להם: אתם משקרים, הרי אתה התפרנסת מן השדה הזה, ואתה - מן הכרם הזה.

⁸³ נחזור לפסוק לעיל: "היש אלוה מבלעדי" - אילו היה אל נוסף יכול להיות שלא הייתי יודע מה אותו אל עשה או יעשה והיה מקום לחשש, אך כיוון שאני אל יחיד ואף אחד לא השתתף עמי בבריאת העולם אני יודע את העבר ואת העתיד.

⁸⁴ "ואין צור בל ידעתי" - המילה צור משמעותה אנשים גדולים וחכמים, כמו שנאמר (ישעיה נא, א): "הביטו אל צור חצבתם... הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם", וכן "אף תשים צור חרבו ולא הקמותו במלחמה" (תהלים פט, מד), זאת אומרת שאין אף חכם שה' אינו מכיר ויודע, ולכן לא יתכן שיהיו חכמים שביאו הוכחות וטענות שאין ליהדות תשובה עליהן. בזכות ההבטחות האלו אנו יכולים לחקור ולעיין ביסודות הדת, תוך שאנו מובטחים שלא תצא תקלה תחת ידינו.

⁷⁸ והסיר פחדנו מן החולקים עלינו° כי לא יתכן להם שייגברו עלינו בטענה ולא שיראו עלינו דבר מחיב, כמו שאמר (שם ש, ח): אל תפחדו ואל תרהו הלא מאז השמעתיו והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בל ידעתי. ואמרו אל תפחדו רוצה בו עניני בעלי דינין ברבם וכחותם ומדותם, כמו שאמר במקום אחר (שם נא, יג): ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק. ואמרו ואל תרהו הוא כמו ואל תיראו כאשר יבא בענין התמורה° הה' במקום אלה, ורוצה° מן הדברים עצמם ומן הטעיות עצמם, כאשר אמר במקום אחר (יחזקאל ב, ו): "מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת", ואמר (שמות ט, כ): הירא את דבר ה'.

⁷⁹ ואמרו הלא מאז השמעתיו, רוצה בו ההגדות שעתידים לבא, ואמרו, והגדתי רוצה בו ההגדות אשר חלפו, כמו שאמר (ישעיה מב, ט): הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד. ואמרו ואתם עדי, דומה° אל מה שראה העם מן האותות הנראות והמופתים הנגלים, והם על פנים רבים מבא העשר מכות על מצרים ובקיעת הים ומעמד הר סיני.° ואני רואה כי ענין אות המן יותר נפלא מכלם, כי הדבר המתמיד יותר נפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת תחבולה שתכלול עם שמספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם ממזון מוחל° יחל אותו הבורא להם באור.° ואילו היה הנה שום פנים לתחבולה° לקצת זה, היו מקדימים אלה הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, ומלמדים אותם החכמות והיו מספיקים להם, מהצטרף להתעסק בקנין ולבקש עזר מבני אדם,° ולא שיהיו המון בני ישראל מסכימים על הענין הזה ומספיק זה בתנאי כל הגדה נאמנת.

ועם זה קשהיו אומרים לבניהם שאנחנו עמדנו במדבר מ' שנה אוכלים המן ולא היה לו שום עקר°, היו אומרים להם בניהם: הנה אתם מכזבים לנו; אתה פלוני הלא זה שדך ואתה פלוני הלא זה גנך אשר מהם הייתם תמיד מתפרנסים זה מה שלא היו בניהם מקבלים מהם בשום פנים.° ואמרו היש אלוה מבלעדי, רוצה בו שמה הייתם יראים שיהיה קצת מה שהגדתי לכם שהיה או קצת מה שהגדתי לכם שיהיה אין פן אם הייתה בריאה מבורא זולתי, ושמה לא הייתי יודע כל מה שיעשהו, וכיון שאני אחד דעתי כוללת כל מה שעשיתי ומה שאעשהו.° ואמרו ואין צור בל ידעתי, נכנסו בו° גדולי בני אדם וחכמיה, כי מלת צור נופלת על גדולי בני אדם, כאמרו (ישעיה נא, א-ב): הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם וגו', ועוד (תהלים פט, מד): אף תשיב צור חרבו ולא הקימותו במלחמה. ורוצה בו כי אין חכם ואין גדול שלא אדעהו, ולא יתכן שיהיה להם טענה עליכם בתורתכם ולא שובר° לאמונתכם, מפני שדעתי כוללת הכל והודעתי לכם אותו.

החולקים עלינו - הכופרים. **התמורה** - חילוף האות. **רוצה** - וכוונתו (של הפסוק). **דומה** - נראה שביאורו. **מוחל** - (לשון התחלה) נברא יש מאין. **לתחבולה** - תחבולה כיצד ליצור מן בדרך הטבע. **עקר** - מקור. **נכנסו בו וכו'** - המילה 'צור' מתפרשת על החכמים. **שובר** - סתירה.

ביאורים

85 הצורך בנביאים

מהדורת אור עציון

לאחר שהתברר שאדם חייב לעיין בעזרת שכלו ולברר את דברי התורה בדרך הלימוד והחקירה, יש לענות על השאלה: לשם מה יש צורך בנבואה ובאותות ובמופתים המאמתים את דבריה בדרך לא שכלית?

⁸⁶ התשובה היא, שהעיון על ידי השכל מביא את האדם למסקנה ברורה לאורך זמן רב, ואם לא היינו מקבלים את יסודות הדת מאת ה' על ידי הנביאים, היינו נשארים הרבה זמן ללא דת עד שהיינו מגיעים למסקנה דרך השכל. לכן נתן לנו ה' תחילה את הבסיס, ועם הזמן אנו נחקר ונברר את הדברים בשכלנו.

⁸⁷ בנוסף לכך, רבים לא יצליחו להשלים את העיון ולהגיע לשום מסקנה, מפאת סיבות רבות - חוסר שכלם, חוסר סבלנותם, ריבוי ספקות וכו'. על כן הקל עלינו ה' ונתן לנו את הדברים על ידי הנביאים באותות ובמופתים שאין בהם ספק ואין דרך לדחות אותם, כמו שנאמר (שמות כ, כב): "אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם", ודיבר עם משה לפני עם ישראל על מנת שלא יהיו ספקות על נבואתו, כמו שנאמר (שמות יט, ט): "בעבור ישמע העם בדברי עימך, וגם בך יאמינו לעולם".

⁸⁸ עם ישראל נעשה מחויב להאמין בה' ולשמור את התורה מיד, מפני שה' הוכיח לנו את אמינותה על ידי מופתים בהוכחות מוחשיות. בנוסף ציוה אותנו ה' לעיין בדת בעיון מעמיק, ואפילו אם העיון יימשך שנים רבות איננו צריכים לדאוג מפני שיש לנו את הבסיס של הדת שניתן לנו על ידי הנביאים. הבסיס ניתן דווקא על ידי ניסים מוחשיים, כדי שכל העם יקבל עליו את הדת היהודית, ואף אחד לא יוכל לומר שהוא אינו מקיים את התורה משום שהוא אינו מבין, מפני שכל בני האדם שוים בהשגה החושית.

⁸⁹ רבנו נותן משל להקדמת הנביאים למלאכת העיון - אדם שיש לו אלף זוז, נתן לחמישה אנשים עשרים זוז לכל אחד, ולשישה אנשים עשרה זוזים ושני שלישי לכל אחד, ולשבעה אנשים חילק לכל אחד ארבעה עשר זוזים ושתי שביעיות, ולשמונה אנשים שנים עשר זוזים וחצי לכל אחד, ולתשעה אנשים עשרה זוזים ותשיעית לכל אחד. כאשר הוא רוצה להראות להם כמה נשאר לו הוא יכול לשקול בפניהם את המטבעות שנשארו לו, אך אם הם רוצים לחשב לבד כמה נשאר, הם יכולים לשאול כל אחד כמה מטבעות הוא קיבל ולחשב לאט לאט, עד שיגיעו למסקנה שאותה הראה להם השוקל מיד - נשארו חמש מאות זוזים. כך גם ה' נתן לנו את היהדות על ידי נביאיו - ללא כל מאמץ, אך אם אדם לא מאמין ורוצה לעיין לבד - הוא יכול לעשות זאת אלא שזה יקח לו הרבה מאוד זמן.

⁹⁰ משל נוסף - רופא יכול לזהות אצל חולה מחלה מסוימת תוך כמה דקות על ידי תסמיני המחלה, אך אדם אחר שאין לו את הניסיון של הרופא הנ"ל יצטרך לחקור הרבה מאוד זמן עד שיגיע למסקנה אליה הרופא הראשון הגיע במהירות בזכות חכמתו וניסיונו הרב.

⁹¹ עוד לפני יצירת עם ישראל, נגלה ה' ליחידים - האבות, שם ועבר, מתושלח, חנוך וכו'. אדם שראה את ניסי ה' בעיניו - הוכח לו על ידי חוש הראיה, ומי שקבל זאת בשמיעה - הוכח לו על ידי חוש השמיעה. התורה העידה רק על אחד - אברהם, ששמר על דרך ה', כמו שנאמר (בראשית יח, יט): "כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריי...".

⁸⁵ ועל הדרך הזה ירחמך האל, נעין ונחקר להוציא אל מה שהודיענו אלהינו במדע ובהכרח, ויסמך לשער הזה שער שאנו צריכים לו ונאמר פשיהו דברי התורות מתקיימות בחקירה ובעיון הברור כאשר הגיד לנו אלהינו, מה אופני החכמה שהודיענו אותם מדרך הנבואה והעמיד עליהם מופתים ואותות הנראות לא המשפלות? אחר כך אשיב בעזרת האל התשובה השלמה. ונאמר מפני שידע בחכמתו כי המבקשים המוצאים במלאכת העיון לא ישלמו כי אם במדה מהזמן, כי אם ימחה אותנו בידיעת תורתו עליה, נעמד זמן בלא תורה עד שתשלם המלאכה ויתם העסק בה. ⁸⁷ וישמא רבים ממנו לא תשלם בו המלאכה בעבור חסרון שיש בו, או שלא ישלם לו להתעסק בה בעבור שיקוץ בה, או מפני שהספקות שולטים עליו ומבלבלים אותו, ושמרנו הבורא מכל אלו הטרחים כלם במהרה ושלח לנו שלוחיו והגיד לנו בהגדה וקראנו בעינינו אותות עליה ומופתים שלא התערב בהם ספק, ולא מצאנו דרך לדחותם, כמו שאמר (שמות כ, יח): אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם. ודבר עם נביאו בפנינו וישם זה מחיב להאמין בו תמיד, כמו שאמר (שם ט, ט): בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ⁸⁸ והתחייבנו מיד לקבל ענין התורה, וכל אשר נכלל בה כבר התקיים בעד המוחש והתחייב בקבולו כל מי שהגיד לו בראית ההגדה הנאמנת, כאשר אני עתיד לבאר. וצונו שנוצח לעין במותנו עד שיצא לנו זה בעיון ולא סרנו מהמעמד ההוא עד שנתקיימה טענתו עלינו, והתחייבנו להאמין בתורתו ממה שראו עינינו ושמעו אזנינו, ואם יארף הזמן למעין ממנו עד שישלם עינו לא יחש לזה, ומי שיתאחר בעבור דבר מונע מזה לא ישאר מבלי דת. ומי שיהיה מן הנשים או הנערים ומי שלא ידע לעין תהיה דתו שלמה לו ומגיע אליה, כי כל בני אדם שוים במדעים החושיים, ישתבח החכם המנהיג. ובעבור זה אתה רואה בתורה מקבץ בהרבה מקומות הנשים והבנים והאבות בזכרון האותות והמופתים.

⁸⁹ ואחר כן אמר בהקדמת זה: כמי ששקל מממונו אלף זוז, לחמשה לכל אחד כ' זוז, ולשישה אנשים לכל אחד ששה עשר זוז ושני שלישי זוז. ולשבעה לכל אחד ארבעה עשר זוז ושתי שביעיות. ולשמונה אנשים לכל אחד שנים עשר זוז ושליש שמיניות. ולתשעה אנשים לכל אחד עשרה זוזים ותשיעית. ורוצה לאמת אצלם במהרה מה שישאר מן הכל, והוא אומר שהנשארה הוא ת' ק' זוז וישים ראיתו על ממונו שקילת הממון, וכאשר ישקל אותו מהרה ומצאנו ת"ק זוז התחייבו להאמין מה שאמר להם, ויש להם מתן לדעתו מדרך החשבון כל אחד כפי השגתו והבנתו, ומה שקורה לו מדבר מונע. ⁹⁰ וכמי שספר על חולה מהחולים בענין מעיני החלי והוא נותן במהרה עליו אות טבעית עד שיעמד הדורש אותה מדרך העיון על מבקשו. ⁹¹ וראוי שנאמין עוד שהתורה היתה לבורא על בראיו קדם בני ישראל באותות ובמופתים נגלים, מי שראה יש עליו טענה במה שהשיגו חוש ראותו. ומי שהגיד לו יש עליו טענה במה שהשיגו חוש שמעו. וכמו שאמרה תורה על קצתם (בראשית יח, ט): כי ידעתי למען אשר יצוה וגו'.

שהודיענו - בנבואה. במדע - בראייה שכלית. מה אופני החכמה - מדוע, מה ההיגיון. בו - חסרון הבנת האדם. שיקוץ בה - יתרפה מלברר. בעד המוחש - בראייה חושית במעמד הר סיני ובשאר המופתים. בהקדמת זה - כדי לקרב את הדברים להבנתנו. טענה - תביעה לאמונה וקיום מצוות. שמועו - ששמע מאבותיו במסורת הנאמנה. וגו' - את בניו ואת ביתו אחרי.

ביאורים

92 -ז- גורמי הכפירה

רבנו מביא את כל הסיבות המניעות את בני האדם מללכת בדרך התורה, אף על פי שה' עשה ניסים גדולים שנראו בכל העולם.

המניעה הראשונה - קשה לאנשים להתמודד עם האמת, לכן הם אומרים ביטויים כגון: 'האמת כבדה', 'האמת מרה'. ואף שהם יודעים שהם טועים והולכים בדרך לא נכונה, הם ממשכים בדרך הזאת מפני שקשה להם ללכת בדרך אחרת - דרך האמת, וזאת משום שהיא מצריכה הרבה עבודה ועמל והאדם מטבעו עצל. ועל כך אמר יחזקאל הנביא (יא, טו): 'רחקו מעל ה' לנו היא נתנה הארץ למורשה' - כלומר אנשים מתרחקים מה' וחושבים שהארץ כבר ניתנה להם למורשה ותשארו בידם גם אם לא יעבדו את ה' אלא ילכו בדרך הטבע. ⁹³ **המניעה השנייה** - אנשים שיכולתם השכלית מוגבלת מזוללים בד' וחושבים שהוא אינו יכול להעניש אותם, כמו שכתוב (הושע, ג): 'כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את ה' והמלך מה יעשה לנו'. הם אינם נותנים את דעתם שאם הם היו מדברים כך כלפי מלך בשר ודם הוא היה הורג אותם, כל שכן כאשר מדברים כך כלפי ה' היודע מחשבות בני אדם.

⁹⁴ **המניעה השלישית** - האדם רודף כל הזמן אחר דברים חומריים למלאת את תאוותיו, כמו שאמר חז"ל: 'מי שיש לו מנה רוצה מאתיים', והדבר נכון בכל שטחי החיים - ממון, אוכל, נשים וכו'. אנשים לא חושבים על כך שכאשר עושים מה שרוצים ללא גבולות, הדבר פוגע בבריאות שלהם, ועל אדם כזה אמר דוד המלך (תהלים ג, ב): 'אמר נבל בליבו אין אלוהים השחיתו והתעיבו עליה אין עושה טוב'.

⁹⁵ **המניעה הרביעית** - אנשים חסרי סבלנות מתחילים לחקור וללמוד, אך מהר מאוד הם חושבים שהם מיצו את העניין ואומרים לעצמם: עיינו מספיק בעניין הזה והגענו למסקנות המתבקשות, ואז הם עוברים לעסוק בעניין אחר. על אנשים כאלה אמר שלמה המלך (משלי יב, כז): 'לא יחרך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ'. את המילה 'רמיה' מסביר רבנו קוצר רוח, ועל כן פירוש הפסוק הוא - אדם חסר סבלנות אינו יכול לרכוש ממון, מפני שההון נרכש על ידי חריצות.

⁹⁶ **המניעה החמישית** - הגאווה - אנשים חושבים שהם הכי חכמים בעולם ומשום כך הם אינם מעמיקים בלימוד אמונה, ועליהם אמר דוד המלך (תהלים י, ד): 'רשע כגובה אפיו בל ידורש אין אלוהים בכל מזימותיו'. ⁹⁷ **המניעה השישית** - אנשים שומעים דברי כפירה הנכנסים ללב ואינם יוצאים ממנו גם לאחר הרבה שנים. על כך חייב כל אדם ללמוד אמונה בכדי שאם הוא יתקל בדברי כפירה הוא יוכל להתמודד איתם ולגבור עליהם, בדומה לגוף האדם שדורשה לו מערכת חיסונית תקינה על מנת שיוכל להתגבר על מחלות.

⁹⁸ ועל כך אמר שלמה המלך (משלי יח, ח): 'דברי נרגן כמתהלמים, והם ירדו חזרי בטן' ופירש שם רבנו: 'כפי שאנו רואים שנרגן זורק את דבריו - אם עשו רושם, ואם לאו - הופך אותם לשחוק' - אנשים אומרים פעמים רבות דברים ריקים מתוכן מתוך מחשבה שאם השומעים יקבלו את אותם דברים - מה טוב, ואם לא - הם יאמרו שאמרו זאת בצחוק.

⁹⁹ **המניעה השביעית** - לפעמים אדם מקשה קושיות על התורה, ומשיבים לו בתירוצים חלשים מאוד שאינם נראים אמיתיים, ולכן הוא מצויר לעצמו את כל היהדות כאותם תירוצים חלשים. בדומה לכך מסופר בדברי הימים ב (ל, י) שחזקיהו המלך שלח שליחים לכל ישראל לבא אל בית המקדש ולעשות את הפסח, וכשהשליחים הגיעו אליהם 'ויהיו משחיקים עליהם ומלעגים בהם'. רבנו מסביר שהם צחקו עליהם לא מפני שהיתה בעיה בשליחות עצמה אלא מפני שהשליחים לא ידעו לדבר כראוי ודבריהם לא התקבלו על לב השומעים כדברים נכונים. כך גם כאן - ביהדות ישנן תשובות מספקות לכל השאלות, אך פעמים רבות הבעיה היא של אותם אנשים המנסים לענות תשובות ובמקום לעזור הם הורסים. הדבר דומה לרוכלים המחזיקים אריגים משובחים אך הם אינם יודעים לקפל אותם כראוי - העובדה שהרוכל גרוע אינה הופכת את האריג עצמו לפחות איכותי.

¹⁰⁰ **מניעה שמינית** - ישנם אנשים השונאים אחד מן המאמינים ומשום כך הם שונאים גם את היהדות. על אנשים כאלה אמר דוד לה' (תהלים קיט, קלט): 'צמתתני קנאה כי שכחו דבריי צרי' - אויבי שוכחים אותך מפני שהם שונאים אותי. אותם אנשים אינם מבינים שהנוק שהם מביאים על עצמם - עזיבת ד' והעונשים הבאים בעטיה - גדול הרבה יותר מהנוק שאויביהם יכולים לגרום להם.

¹⁰¹ אמנם יש עוד סוגים רבים מאוד של שאלות שאנשים שואלים את עצמם ולכן הם עוזבים את הדת, כגון: המפרש פסוקים בצורה לא נכונה ודבר ה' נראה לו חסר הגיון, המתפלל לאלוקיו ולא נענה, הרואה רשעים העושים ככל העולה על רוחם ואינם נענשים, הרואה ממשלה של כופרים הממשיכה להתקיים, הרואה את מלאך המוות בצדיקים ורשעים הפוגע ללא הבחנה, אדם התופס בצורה מוטעית מושגים ביהדות כגון: אחדות הבורא, הנפש, השכר והעונש ורואה דברים רבים הסותרים מושגים אלה. לכל סוגי השאלות הללו יתייחס רבנו בע"ה בהמשך הספר ויתן תשובות לכל השאלות האלה.

**לעילוי נשמת מנחם מנדל בן יצחק לעזר ואשתו מלכה בת יעקב וילדיהם:
אברהם צבי, פייגע, אתל וחייה הי"ד שנספו בשואה**

ז-⁹² ואסמיק לדרך אלה מה שעלה בדעתי בסבות, אשר הפילו בכפירה ובקצב וברוח גורמי הכפירה מהאמנות האותיות והעיון באמונות, כי אני רואה מהם שמונה, הם נמצאות הרבה. תחלתם כבד הטרח על טבע בני אדם, וכאשר ירגיש הטבע בענין שבא עליו לחזק אותו ולאמצו בראיה ומשתמש בה בענין התורה הוא בורח ומפחד מזה. ובעבור זה אתה רואה הרבה בני אדם אומרים: האמות כבדה. ומהם אומרים: האמות מרה. והם רוצים בחרות ובורחים ממנה, ועליהם אמר הכתוב (יחזקאל יא, טו): רחקו מעל ה' לנו היא נתנה הארץ למורשה. ולא הבינו הפתאים כי אם ילכו לרצון הטבע בברחם מהעמל והגיעה ישארו רעבים ונענים בבטול הזרע והבנין. ⁹³ והשנית הסכלות הגוברת על רבים מהם והוא מדבר בלשון האלות וחושב בלבו העצלה ואומר מבלי מחשב, אין דבר, וכן במצפוננו. ובאלה הוא אומר (הושע ג, א): כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את ה' והמלך מה יעשה לנו. ואינם חושבים כי פאשר הם מדברים בקצת האולות האל והגבוהות ימותו ויאבדו. ⁹⁴ והשלישית נטות האדם למלאות תאוותיו במאכל ומשתה, ומשגל, ובקנין, והוא ממהר לעשות זה בזריזות בלי מחשבה, ובהם אמר הכתוב (תהלים ג, ב): אמר נבל בלבו אין אלהים וגו'. ולא חשב כי פאשר יעשה זה בחלויו ובבריאותו ויאכל כל מה שיתאנה, וישגל כל אשר ימצא, ימות ויאבד. ⁹⁵ והרביעית הקיצה בעיון ומעוט התישבות בעת השמיע והמחשב ומספיק לו המזער ויאמר כבר עינתי ולא יצא לי כי אם זה, ובהם אמר הכתוב (משלי יב, כז): לא יחרך רמיה צידו וגו'. ופרוש רמיה הקץ לא יגיע לחפצו, ולא ידעו כי אם ינהגו בזה בענין תאונתם לא תשלם להם. ⁹⁶ והחמישית עזות וגאווה שגוברים על האדם, ולא יודה כי יש חכמה נעלמת ממנו ולא מדע עמוד לפניו, ובהם אמר הכתוב (תהלים ז, ז): רשע כגבה אפו בל ידרש וגו', ולא הרגיש כי הטענה הזאת לא תועילהו בעשותו טבעת ולא בכתובת אות. ⁹⁷ והששית מלה שישמענה האדם בשם אחד מן המכחישים והגיעה אל לבו ותמחצהו ויעמד כל ימיו במחצו, ⁹⁸ ובו אמר (משלי יח, ח): דברי נרגן כמתהלמים וגו', ולא חשב כי אם לא יגן על עצמו מהחם והקר יביאוהו אל המות. ⁹⁹ והשביעית ראה חלושה שמע אותה מאחד מן המיחדים והוא חושב כי הכל הוא פו' ויהיו משחקים עליהם ומלעיבים בהם, ולא העלה במחשבתו כי סוחר הבגדים היקרים אם איננו בקי בקפולם לא יפחית זה הבגדים מאומה. ¹⁰⁰ והשמינית אדם שיש בינו ובין קצת המיחדים שנאה ומביאו זה עוד לשנא אלהיו, ובהם הוא אומר (תהלים קיט, קלט): צמתתני קנאתי כי שכחו דבריי צרי, ולא ידע הפסיל ששונאו לא יוכל להגיע ממנו מה שהגיע הוא מעצמו, כי אין ביכלת משנאו להתמיד עליו הענוי המכאיב עדי עד. ¹⁰¹ אך מי שהיה מנהגו חלוף הדעות, כאשר חשב בפסוקים מהמקרא, וראה בהם מה שחרחיקו או שהתפלל לאלהיו ולא ענהו ושאל ממנו ולא נתן לו, או שראה רשעים שלא נקם מהם, או שהיה תמה איך תעמד לכופרים מלכות, או שראה הפנות אוסף את הבריות וכולל אותם, או שענין האחדות והנפש וענין הגמול והענש לא עלה בשכלו. אלה כלם והדומה להם אני עתיד לזכר כל אחד מהם במאמר אשר הוא ממנו, ובשער הראוי לו, ואדבר עליו כפי היכלת, ואקנה שאגיע בו אל תקנות המנהגים בזה בעזרת ה'.

וברוח - הבל ושטות. **כבד הטרח** - הקושי לקיים מצוות. **ונענים** - לשון עינוי. **האל** - האלה. **והגבוהות** - בגאווה. **הקיצה** - המאסה. **לא תועילהו וכו'** - גם כדי ליצור טבעת מוכרחים ללמוד היטב את מלאכת הצורפות. **המיחדים** - המאמינים. **הכל הוא פו'** - הכל מבוסס על ראיות חלשות. **להגיע ממנו** - להזיק לו.

ביאורים

102 -ח- סדר הספר

מהדורת אור עציון

סדר הספר הוא: המאמר הראשון - שהעולם נברא ומחודש ולא נצחי, נברא על ידי בורא, "יש מאין". המאמר השני - אחדות הבורא. המאמר השלישי - בירור עניין המצוות וחלוקתן. המאמר הרביעי - הבחירה החופשית. המאמר החמישי - עשרת סוגי האנשים שיש ביהדות. המאמר השישי - הנפש והמוות. המאמר השביעי - תחיית המתים. המאמר השמיני - הגאולה. המאמר התשיעי - הגמול והעונש בעולם הבא. המאמר העשירי - ההנהגה הראויה לאדם בעולם הזה.

103 בכל נושא יובאו תחילה הפסוקים הנוגעים אליו, לאחר מכן יוסבר ההיגיון. אחר כך יוזכרו הדעות הסוברות כפי שהוסבר והדעות החולקות על כך. נביא את טענות החולקים ואת התשובות שיש להשיב עליהן. לבסוף נחתום את המאמר על ידי ציטוט הנבואות הנוגעות אל הנושא.

הרחבות

• קרוב ה' לכל קוראיו

והוא שומע קרוב. רס"ג מתבסס על הפסוק: "קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראהו באמת" [תהלים קמה, יח], וכוונתו לומר שה' קרוב תמיד, ובכל מקום שקוראים אליו - הוא שומע. האבן עזרא מבאר: "אם המלך יהיה רחוק - לא יכול להושיע קוראיו. וה' לעולם קרוב הוא - רק לאשר יקראהו באמת" [שם]. לפי דבריו, אדם שמנסה להתקרב אל ה' בענווה - יהיה ה' קרוב אליו.

המלבי"ם מסתמך על הפסוקים בהמשך, וכותב שיטת חלוקה בעניין קרבת ה' בין העובדים מאהבה לעובדים מיראה: "רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע, ואז ויושיעם, רק אחרי ששועו לישועה. אבל - שומר ה' את כל אוהביו - את העובדים מאהבה הוא שומר תמיד כל תבוא עליהם צרה ולא יצטרכו לצעוק" [שם].

פירוש אחר כותב הרד"ק: "מאיזה עם שיהיה ובלבד שיקראהו באמת, שפיו ולבו שוים" [שם]. לפי פירוש זה הדגש הוא במילה 'כל' - הקב"ה קרוב לכל האומות - אם הם אכן מנסים להתקרב אליו, מקיימים את שבע מצוות בני נוח ופיהם ולבם שווים.

102 -ח- וְכַאֲשֶׁר הִגִּיעוּ הַדְּבָרִים עַד הַנָּה, אָנִי רוֹאֶה לְזַכֵּר עֵינֵי הַסֵּפֶר וּמִסְפַּר מַאֲמָרָם, וְאַחַר כֵּן אֶחָל לְבַאֲרָם, וְאַקְדִים בְּהַתְחַלְתָּם זְכוֹרֹן מֵה שֶׁבָּא בְּדַבְרֵי הַנְּבִיאִים, וְאַחַר כֵּן אָבִיא עֲלֵיהֶם הַמוֹפְתִים הַמְשַׁכְּלִים כְּאֲשֶׁר הִקְדַּמְתִּי.

וְאָמַר כִּי כָל מַאֲמָרֵי הַסֵּפֶר הֵזָה עֲשֶׂרָה. הַמַּאֲמָר הָרִאשׁוֹן בְּשֵׁהוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ מְחַדָּשׁ. הַמַּאֲמָר הַשֵּׁנִי בְּשֵׁהוֹרָא אֶחָד. הַמַּאֲמָר הַשְּׁלִישִׁי בְּשֵׁי לֹו צוּי וְאַזְהָרָה. הַמַּאֲמָר הָרְבִיעִי בְּעִבּוּדָה וְהַמְרִי. הַמַּאֲמָר הַחֲמִישִׁי בְּזִכְיֹוֹת וּבַחֻבּוֹת. הַמַּאֲמָר הַשִּׁשִּׁי בְּנִפְשׁ וּבְעֵינֵי הַמּוֹת וּמֵה שֶׁאַחֲרָיו. הַמַּאֲמָר הַשְּׁבִיעִי בְּתַחִית הַמְתִים. הַמַּאֲמָר הַשְּׁמִינִי בְּגֵאֶלֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הַמַּאֲמָר הַתְּשִׁיעִי בְּגִמּוּל וְהַעֲנָשׁ. הַמַּאֲמָר הָעֲשִׂירִי בְּמֵה הוּא הַטּוֹב לְאָדָם שֶׁיַּעֲשֶׂהוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה.

103 וְאַחַל בְּכָל מַאֲמָר בְּמֵה שֶׁהוּא לֹו מֵמֵה שֶׁהוֹדִיעֵנו אֱלֹהֵינוּ, וּבְמֵה שֶׁמְחַזְקוֹ מִן הַמְשַׁכְּלִ, וְאַחַר כֵּן אֶסְמִיךְ לֹו מִי שֶׁנִּטָּה אֵלָיו, וּמִי שֶׁחָלַק עֲלָיו מִמִּי שֶׁהִגִיעַ אֵלָי, וְאַזְכֵר מֵה שֶׁיֵּשׁ לֹו מִן הַדְּבָרִים וּמֵה שֶׁיֵּשׁ עֲלָיו מִן הַתְּשׁוּבוֹת, וְאַחַר כֵּן אֶחְתֵּם בְּרָאיוֹת הַנְּבִואָה אֲשֶׁר לְעֵינֵי הַהוּא אֲשֶׁר לֹו הַמַּאֲמָר. וּמֵהאֱלֵהִים אֲשָׂאֵל לְהִישִׁירָנִי וְכָל מִי שֶׁמַּעֲזֵן בּוֹ, וְלֵהִגִיעֵנִי אֶל תְּאֻמֹּתַי, בְּעֵדוֹ וְחִסְדָּיו וְהוּא שׁוֹמֵעַ קְרוֹב*.

נְשַׁלְמָה הַהִקְדָּמָה.

